

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

POMIĘDZY
BYTAMI

REDAKCJA
SYLWIA
JASKUŁA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

RZECZYWISTOŚĆ HYBRYDALNA

POMIĘDZY BYTAMI

POD REDAKCJĄ
SYLWII JASKUŁY

Kraków 2022

Sylvia Jaskuła
Akademia Nauk Stosowanych w Łomży
✉ <https://orcid.org/0000-0003-2033-5097>
✉ sjaskula@ansl.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzja
dr hab. Maria Groenwald, prof. A-ANS

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Adamczyk-Karwowska

Projekt okładki
Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-832-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-833-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788381388337>

Publikacja sfinansowana przez Ministerstwo Edukacji i Nauki w ramach programu: Społeczna odpowiedzialność nauki. Projekt: Wychowanie w świecie wirtualnym, umowa nr SONP/SP/512696/2021

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-------------	---

ROZDZIAŁ I. ŚWIAT HYBRYDALNY

Sylvia Jaskuła, Rzeczywistość hybrydalna	13
Józef Łucyszyn, Klaudia Śledzińska, Aksjonormatywne dylematy świata hybrydalnego	33
Leszek Korporowicz, Ambiwalencje kulturowych hybrydyzacji ...	53
Ewa Chłudzińska, Pejzaże rzeczywistości hybrydalnej – kilka odsłon	75

ROZDZIAŁ II. CZŁOWIEK W ŚWIECIE HYBRYDALNYM

Jerzy Nikitorowicz, Tożsamość hybrydowa człowieka. Udręka czy wartość psychologiczno-kulturowa?	93
Tadeusz Paleczny, Tożsamość hybrydalna w cyberprzestrzeni. Przekraczanie granic kulturowych	109
Anna Karnat, Socjologiczne refleksje wokół tożsamości i identyfikacji społecznych. Status kategorii jednostki w wieloznaczej nowoczesności	123
Monika Surawska, <i>Homo agens</i> czy <i>homo technicus</i> ? Kim jest człowiek w świecie hybrydalnym	147

ROZDZIAŁ III. W PRZESTRZENI EDUKACJI

Anna Bartkowiak , Skuteczność stosowania technologii informacyjnej w edukacji szkolnej	159
Izabela Sekścińska, Agnieszka Piórkowska , Education in the Digital Age: Some Implications for Teaching and Teacher Training	181
Dorota Cybulska , Ocena skuteczności oddziaływania wychowawczego realizowanego w przestrzeni wirtualnej. Wprowadzenie	205

ROZDZIAŁ IV. ZAGROŻENIA I WYZWANIA

Olga Modzelewska , Tożsamości człowieka a hybrydyzacja życia społecznego – nowe perspektywy czy zagrożenie dla jednostki? ..	223
Paweł Migąła , Cyberbullying jako nowe zjawisko przemocy elektronicznej patologizujące zachowanie młodzieży	241
Hanna Arciszewska , Hejt w sieci jako wyzwanie dla współczesnej tolerancji	267
Gennadii Stavytskyi , Socio-Psychological Factors of Hybridization of Personality in the Globalized World	283
Indeks nazwisk	299

HEJT W SIECI JAKO WYZWANIE DLA WSPÓŁCZESNEJ TOLERANCJI

Hanna Arciszewska
Akademia Nauk Stosowanych w Łomży

*Największą formą ignorancji jest, kiedy odrzucasz coś,
czego nie znasz i nic o tym nie wiesz.*
Wayne Dyer

WPROWADZENIE

Postęp, który dokonał się na przestrzeni ostatnich lat, doprowadził do upowszechnienia technik informatycznych oraz korzystania z nowoczesnych mediów. Globalny rozwój technologii wpłynął na powstanie nowego rodzaju społeczeństwa, określanego mianem społeczeństwa informacyjnego¹.

Era Internetu, bez której człowiek nie wyobraża sobie codziennego funkcjonowania, stała się czymś naturalnym. Wirtualna przestrzeń jest do tego stopnia realistyczna, że coraz trudniej postawić jasną granicę między otaczającym światem a przestrzenią cyfrową. Rzeczywistość wirtualna jest miejscem życia współczesnego dziecka. W Internecie młody użytkownik ma kontakt nie tylko z tym, co właściwe,

.....
¹ W. Retkiewicz, *Przestrzenna natura cyberprzestrzeni*, [w:] *Wirtualność jako realność*, red. Z. Rykiel, J. Kinał, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 11.

dobrze dla jego rozwoju, lecz także z postawami negatywnymi, np. obrażaniem innych, wyśmiewaniem.

Przestrzeń cyfrowa daje możliwość nadmiernej wolności słowa i wyrażania swoich poglądów na forach, które są niewystarczająco zabezpieczone przed najmłodszymi użytkownikami sieci. Hejt, z którym mogą się spotkać, dotyczy nie tylko instytucji i osób powszechnie znanych; coraz częściej jest wymierzony w przeciętnego człowieka.

W świecie przeplatających się rzeczywistości istotne staje się zagadnienie tolerancji rozumianej nie tylko w kontekście akceptacji i wyrozumiałości względem poglądów innych ludzi, lecz także jako krytyczne spojrzenie na szybko zachodzące zmiany i nadmierną swobodę anonimowych internautów. Wyrażanie własnych poglądów powinno mieścić się w pewnych granicach, powinno zostać zamknięte w ramach kulturalnego wypowiedzania się i argumentowania, bez agresywnych komentarzy skierowanych w stronę drugiego człowieka.

HYBRYDALNY ŚWIAT HEJTU – CHARAKTERYSTYKA

Współczesny człowiek od najmłodszych lat żyje w dwóch przenikających się światach. Jednym jest świat realny, drugi stanowi rzeczywistość wirtualna. Dorastające dziecko coraz więcej informacji przyswaja nie tyle od otaczających go osób (rodziców, nauczycieli, przyjaciół), co w toku zanurzenia w przestrzeń cyfrową². Współcześnie świat dzieci stanowi przestrzeń, którą wypełnia komputer, telewizor, Internet, tablet, co tworzy nowe środowisko człowieka, które jest nie tylko miejscem rozrywki, lecz stanowi także środowisko edukacyjne, po które coraz częściej sięgają młodzi użytkownicy sieci.

Zmiana myślenia młodych ludzi, poszukiwanie informacji w przestrzeni cyfrowej i czerpanie wiadomości z wykorzystaniem nowych mediów są spowodowane pogłębianiem się różnic pomiędzy poszczególnymi generacjami. Wynikają one z klasyfikacji obywateli świata hybrydalnego, której jako pierwszy dokonał Mark Prensky. Przyjmując jako kryterium selekcji datę urodzenia, wyróżnił dwa typy użyt-

² M.M. Sysło, *Rozwój technologii informacyjnej a edukacja – stan, kierunki, wyzwania*, <http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XI/2.pdf> (10.01.2019).

kowników cyfrowych: cyfrowych imigrantów (osoby urodzone przed 1980 r.) oraz cyfrowych tubylców (osoby urodzone po 1980 r.)³.

Terminem „cyfrowy imigrant” określa się osoby urodzone przed gwałtownym rozwojem technologii informacyjno-komunikacyjnej (TIK). Wychowali się oni bez udziału nowoczesnych mediów, jednak sytuacja zmusiła ich do zaadaptowania (przystosowania) do nowych warunków⁴. Osoby te często korzystają z nowoczesnych technologii w celach komunikacyjnych z innymi użytkownikami lub posługują się sprzętami (tabletami, smartfonami, laptopami), wykorzystując je jako narzędzia niezbędne do wykonania określonej pracy. Obecnie większość zawodów wymaga od pracownika umiejętności posługiwania się narzędziami technologii informacyjno-komunikacyjnej.

Drugą wyodrębnioną grupę stanowią cyfrowi tubylcy. Tym mianem określa się osoby od początku zanurzone w rzeczywistości wirtualnej i raczej niewyobrażające sobie innej. Traktują ją na równi z otaczającym światem rzeczywistym⁵. Ciężko jest im wyobrazić sobie funkcjonowanie w świecie bez dostępu do nowoczesnych mediów. W ten sposób zostaje zamknięte ich okno na świat, ponieważ „współczesny młody człowiek żyje w zupełnie innych warunkach niż jego poprzednicy sprzed kilkunastu lat. Obecna epoka wyróżnia się niespotykanym dotąd rozwojem nowych technologii i związanymi z tym szybkimi przemianami kulturowymi oraz cywilizacyjnymi”⁶.

Środowiskiem życia tych dwóch grup, oprócz rzeczywistości realnej, jest przestrzeń cyfrowa, stworzona przez wirtualne światy, które powstały na skutek gwałtownego rozwoju technologii informacyjnej.

Odwiedzając wirtualne światy, stajemy się ich aktywną i integralną częścią. W wirtualnych światach chcemy być obecni poprzez swoje wirtualne reprezentacje. Naszymi reprezentacjami stawały się nazwy, rysunki, obrazy, ikony, aż w końcu mogliśmy

³ M. Prensky, *Digital Natives, Digital Immigrants*, „On the Horizon”, no. 9(5), 2001, s. 1-6.

⁴ M.R. Jabłońska, *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, s. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ J. Morbitzer, *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodigmata”, nr 33/34, 2011-2012, s. 132.

się wcielić w trójwymiarowe obiekty, odgrywające aktywne role w wirtualnym świecie⁷.

Aby funkcjonować na przestrzeni światów (realnego i wirtualnego), człowiek został zmuszony do stworzenia pewnego rodzaju łącznika, który stanowi most umożliwiający swobodne podróżowanie między światem rzeczywistym (realnym) a tym wykreowanym poprzez przestrzeń cyfrową (czyli wirtualnym). Następstwem tego było stworzenie nowego języka (*netspeak*⁸), co przyczyniło się do powstania nowych kontaktów międzyludzkich i otwarcia na nowy wielokulturowy świat.

Chęć zaistnienia w wirtualnej rzeczywistości może wynikać z różnorodnych powodów, takich jak zanik kontaktów międzyludzkich w świecie realnym, zafascynowanie wizją wirtualnej wspólnoty, wykreowanie własnej postaci zgodnie z wymarzonym wzorem⁹. Wszystko to stało się możliwe dla współczesnego młodego pokolenia. Dzieci szybko nawiązują wirtualne relacje z drugim człowiekiem na forach internetowych, łączą się zgodnie ze wspólnymi zainteresowaniami, grając w podobne gry. Powoduje to, że świat wirtualny jest dla nich atrakcyjny, w związku z czym młodzi użytkownicy coraz częściej spędzają czas wolny w trójkącie „Internet – aplikacja – mobilność¹⁰” i traktują cyberprzestrzeń jako naturalny element codzienności, który, w przekonaniu cyfrowych tubylców, jest w stanie zastąpić realne życie, np. kontakty z drugim człowiekiem¹¹.

Budowanie relacji z wykorzystaniem nowych technologii pozwala łatwiej nawiązać kontakt, ponieważ anonimowość daje wstydliwym użytkownikom sieci szansę na otwarcie się na świat, uzewnętrznienie

⁷ J. Bednarek, *Spoleczne kompetencje medialno-informacyjne w kontekście bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 22.

⁸ *Netspeak*, [hasło w:] *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/netspeak> (20.01.2019).

⁹ J. Bednarek, *op. cit.*, s. 22.

¹⁰ A. Olubiński, *Aktywność i działanie jako forma edukacji dla samorealizacji czy zniewolenia? W świetle założeń edukacji humanistycznej i krytyczno-emancypacyjnej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018, s. 114.

¹¹ *Ibidem*.

swoich uczuć i na rozmowy na tematy dla nich kłopotliwe bez konieczności kontaktu twarzą w twarz. Z drugiej strony anonimowość wpływa na zanikanie granic poprzez wulgarne słownictwo, obraźliwe komentarze względem innych osób. Skutkuje to tym, że z pozoru niewinne dyskusje i wymiana poglądów między internautami mogą przeobrazić się w agresję. Wirtualna agresja (rozumiana także jako cyberprzemoc) ma miejsce w przypadku rozpowszechniania filmów i zdjęć bez zgody osób będących ich bohaterami, które pokazują człowieka w sposób kompromitujący. Przemoc w świecie wirtualnym może też przybierać formę agresji słownej (hejtu), zastraszania, szantażowania i nękania za pomocą sieci¹².

Świat wirtualny stwarza możliwość pokazania się poprzez zachowania nie zawsze właściwe, poprzez starcie różnych stanowisk, rozbieżności, przez krytykę, złość, zatarcie granic, co może prowadzić do zjawiska hejtu (od angielskiego *hate* – nienawiść), rozumianego jako „komunikat językowy, w którym zawarta jest nienawiść skierowana ku temu, do czego komunikat ten się odnosi”¹³. Osoby hejtujące (inaczej hejterzy lub trolle) zostali przyporządkowani do pięciu grup, w zależności od rodzaju ich aktywności cyfrowej.

Podział trolli internetowych według typologii Marcina Garbowskiego¹⁴:

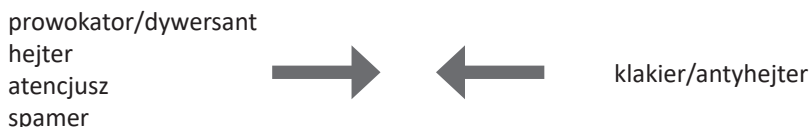
- a) prowokator/dywersant – osoba rozpoczynająca falę hejtu poprzez dodanie kontrowersyjnego komentarza (często niezgodnego z prawdą), pobudzającego do nienawiści użytkowników forów społecznościowych np. Facebooka;
- b) hejter – internauta pragnący ośmieszyć, zniszczyć reputację/karierę innej osoby opinię o niej poprzez groźby, zastraszanie, stosowanie wulgaryzmów, obraźliwych epitetów;

¹² J. Barlińska, *Młodzież w Sieci – podłoże zachowań agresywnych i antyspołecznych*, [w:] *Jak reagować na cyberprzemoc? Poradnik dla szkół*, red. Ł. Wojtasik, [pdf], s. 11, <http://www.cmppp.edu.pl/index.php> (20.01.2019).

¹³ A. Olczyk, *Czym jest hejt? Kilka słów o werbalnej nienawiści*, [w:] *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*, red. J. Dynkowska et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, s. 25-26.

¹⁴ M. Garbowski, *Szkodniki czy „partyzanci” cyberprzestrzeni? Próba typologizacji trolli Internetowych*, [w:] *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa?...*, s. 73-76.

- c) atencjusz – połączenie sprzedawcy bezpośredniego i skandalisty szukających rozgłosu w sieci poprzez promocję swojej osoby w celu zwrócenia na siebie uwagi;
- d) spamer – osoba rozprzestrzeniająca treści (nie dla zwrócenia na siebie uwagi, tylko dla samego faktu publikowania negatywnych komentarzy);
- e) antyhejter/klarier – osoby, które wyrażają sprzeciw wobec hejtu poprzez komentarze pozytywne.

Schemat 1. Starcie trolli w przestrzeni wirtualnej¹⁵

Źródło: opracowanie własne.

Ciągle rozwijające się technologie stanowią szanse i zagrożenia rozwojowe dla młodego człowieka. Współcześnie coraz młodsze dzieci będące użytkownikami przestrzeni wirtualnej posiadają konta na forach społecznościowych, na których wymiana poglądów (komunikacja) rządzi się innymi zasadami niż komunikacja w rzeczywistości. Fora internetowe w porównaniu do portali społecznościowych, na których podajemy dane osobowe (w przypadku komentowania użytkownik jest odpowiedzialny za swoje słowa), dają poczucie większej anonimowości,

możliwość wypowiedzi pod pseudonimem czy wymyślonym nickiem sprawia, że rozmówcy czują się swobodniej, nie boją się poruszać trudnych tematów. Swoboda ta przejawia się zarówno w języku wypowiedzi, jak i w przełamaniu tabu na poziomie obyczajów, głoszonego światopoglądu i okazywanych emocji¹⁶.

¹⁵ Schemat przedstawia starcie trolli (użytkowników/komentatorów forów internetowych) obecnych w cyberprzestrzeni. Typologia trolli wyróżnia prowokatora/dywersona, hejtera, atencjusza, spamera (zakwalifikowanych przez autora jako trolle negatywne) i klakiera/antyhejtera (którzy są przeciwieństwem trolli negatywnych, panaceum na hejt, przeciwwagą dla negatywnych komentarzy poprzez wprowadzenie pozytywnych opinii).

¹⁶ A. Andrzejewska, *Komunikowanie się dzieci i młodzieży w przestrzeni internetowej*, [w:] *Człowiek w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Nowy wymiar zagrożeń w świecie real-*

Nowoczesne medium pozwala użytkownikowi na wolność słowa, jednak ta wolność bardzo często jest nadużywana.

W sieci coraz częściej mają miejsce incydenty, w których wolność wypowiedzi jest znacznie nadużywana. Wiele komentarzy [...] przekracza granice dopuszczalnej krytyki. Wypowiedzi często są nacechowane agresją i nienawiścią, niekiedy zawierają treści rasistowskie, ksenofobiczne czy antysemickie. Ofiary pomówień to zwykle konkretne osoby fizyczne, które narażone są na krzywdzące komentarze oraz oceny¹⁷.

Z analizy komentarzy internautów wynika, że użytkownicy uważają wolność jako prawo do publicznego krytykowania czy oceniania, a wpisy pozostawiane przez nich są niekiedy pozbawione jakichkolwiek granic. W związku z tym istotne jest, aby wszyscy użytkownicy sieci mieli świadomość, że w wirtualnej rzeczywistości, tak jak w świecie realnym, należy przestrzegać zasad tolerancji, szacunku oraz netykiety, czyli „kultury poruszania się w Sieci”¹⁸.

O TOLERANCJI W PRZESTRZENI CYFROWEJ

Współlistnienie świata realnego ze światem wirtualnym stawia przed człowiekiem nowe wyzwania. Wielość czynników wchodzących w skład codziennego życia sprawia, że jednostka doświadcza dualności światów, przejawiającej się w spotkaniach z ludźmi, zarówno w świecie rzeczywistym, jak i w przestrzeni cyfrowej. Różnorodność może dotyczyć poglądów, kultury, wyznawanej religii, wyglądu. Mimo występujących różnic jednostka nie może zamykać się na drugiego człowieka, a tym samym na cały otaczający go świat. Człowiek potrzebuje kontaktu z innymi ludźmi i życia w grupie. Tym, co pozwala funkcjonować w społeczeństwie, wśród osób różniących się, jest szeroko rozumiana tolerancja.

nym i wirtualnym, red. A. Andrzejewska, J. Bednarek, S. Ćmiel, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2013, s. 46.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A. Paszkiewicz, *Hejterzy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 9, 2014, s. 31.

Słowo „tolerancja” wywodzi się z łacińskiego *tolerantio* i oznacza cierpliwość, wyrozumiałość. Pojęcie to stanowi obszar zainteresowań wielu dziedzin naukowych, m. in. filozofii, socjologii, psychologii czy pedagogiki¹⁹. Zgodnie z definicją

[tolerancja] nie polega [...] na tym, by wyrzec się swoich przekonań lub powstrzymać się od ich manifestowania, ich obrony lub ich rozszerzania, lecz zabronieniu sobie wszelkich środków przemocy, niesprawiedliwych i bolesnych; jednym słowem, polega ona na proponowaniu swych opinii bez usiłowania narzucania innym²⁰.

W tym rozumieniu tolerancja oznacza przyjęcie postawy akceptującej drugiego człowieka i jego poglądów, bez konieczności ich aprobaty czy zapobiegania im poprzez nadużywanie siły.

Inne podejście przedstawia ujęcie filozoficzne, które rozważa pojęcie tolerancji w dwojaki sposób. Pierwszy dotyczy tolerancji negatywnej, rozumianej jako brak działań dla zachowań szkodliwych, nieakceptowanych przez społeczeństwo. Postawa tolerancyjna nie może akceptować czy usprawiedliwiać działań, które naruszają zasady życia społecznego. Przesadna tolerancja²¹ jest niewłaściwie pojętym akceptowaniem i pobłażliwością dla zachowań niezgodnych z prawem. Usprawiedliwia złe postępowanie i staje się w ten sposób zagrożeniem dla podstawowych norm życia społecznego. Drugą skrajną postawą jest uparta nietolerancja²². Osoby reprezentujące to stanowisko kierują się własnymi (źle pojmowanymi) poglądami, wyobrażeniami. Postawa ta

[...] często jest związana z okrucieństwem i przemocą. Gorliwość w prześladowaniu inaczej myślących, pogarda dla obcych, heretyków, schizmatyków, ekstrawagantów, odszczepieńców i dziwaków. Z postawą tą wiąże się zwykle przesadny rygo-

¹⁹ A.J. Siegień-Matyjewicz, *Tolerancja*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 4, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2007, s. 699.

²⁰ M. Jedraszewski, *Tolerancja, czyli zatroskanie o prawdę*, „W drodze”, nr 1, 1993, s. 30.

²¹ J. Hołówka, *Granice tolerancji*, „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”, nr 4, 1995, s. 2.

²² *Ibidem*, s. 3.

ryzm, tendencja do częstego ferowania potępień, naiwna wiara w słuszność własnego stanowiska, nieustępliwość, upodobanie do tropienia winnych, uleganie anonimom i donosom oraz hipokryzja i małostkowość²³.

Nadmierna pobłażliwość wobec łamania przyjętych norm przyczynia się do złego rozumienia tolerancji oraz obojętności ze strony społeczeństwa, co przejawia się jako brak podejmowania działań w sytuacji jawnego łamania prawa.

Tolerancję negatywną charakteryzuje bierna postawa wobec osób, sytuacji czy też zachowań nieakceptowalnych. Jacek Hołówka wskazuje, że „wskaźnikiem postawy tolerancji negatywnej jest zgoda na zachowania, które negatywnie oceniamy, a które mieszczą się w przestrzeni wolnego działania człowieka”²⁴. Przyzwolenie na zachowania wykraczające poza normy ogólnie przyjętych zasad mogą przyczynić się do łamania podstawowych praw człowieka i ograniczać równowagę życia społecznego.

Drugie rozumienie tolerancji w ujęciu filozoficznym charakteryzuje się akceptacją odmienności poprzez respektowanie poglądów innych ludzi, a także brak podejmowania działań w przypadku niezgodności z czyimiś poglądami²⁵. Tak rozumiana tolerancja pozwala na kreowanie własnego zdania poprzez wyrażanie opinii, budowanie tożsamości narodowej oraz niezależności jednostki. Tolerancję pozytywną traktuje się niekiedy tak, jakby nic jej nie ograniczało. Istotne jest jednak, że

tolerancja musi się rozszerzać aż tak daleko, aby stawała się niebezpieczna. W przeciwnym razie jest czystą formalnością, jest uprzejmością wobec osób, które w gruncie rzeczy myślą i działają tak, jak my, a nie z pewną polityką, która akceptuje istotne sprawy i różnice po to, aby stworzyć przestrzeń dla całej różnorodności życia i komunikowania się ludzi²⁶.

²³ *Ibidem*, s. 3-4.

²⁴ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wydawnictwo Jedność, Lublin–Kielce 2006, s. 232.

²⁵ A.J. Siegień-Matyjewicz, *op. cit.*, s. 699-697.

²⁶ G. Tinder, *Myślenie polityczne. Odwieczne pytania*, przeł. A. Dziurdzik, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1995, s. 196.

Tylko w przypadku istnienia różnic możliwe jest mówienie o tolerancji. Potrzeba znalezienia wspólnego minimum, pomimo występujących różnic, pozwala człowiekowi poszerzyć horyzonty i otworzyć się na innych.

Potrzeba otwarcia się na drugiego człowieka jest istotna w każdym ujęciu tolerancji (czy to tolerancja pozytywna, negatywna, przesadna tolerancja, czy też uparta nietolerancja). Wyzwaniem jest wyznaczenie ściśle określonych granic pomiędzy tym, co człowiek akceptuje, a tym, czego nie może zaakceptować. Kluczową rolę w procesie wyznaczania granic stanowi znalezienie wspólnego minimum, co jest możliwe dzięki kompromisowi. Każdy człowiek ma prawo do wyrażania swoich poglądów. Należy jednak podkreślić, że o ile można różnić się od siebie i wyrażać opinię w sprawach drugorzędnych (nieistotnych bądź też mało istotnych z perspektywy wspólnego życia w społeczeństwie), o tyle należy bezwzględnie wymagać, aby pewne minimum (zasady niepodważalne, takie jak prawo do życia, wolności czy szacunku) były powszechnie respektowane²⁷. Jasne określenie norm i reguł istotne jest zarówno w świecie rzeczywistym, w bezpośrednim kontakcie z drugim człowiekiem, jak i w rzeczywistości wirtualnej.

Wyznaczanie granic nie jest równoznaczne z odebraniem człowiekowi godności czy wolności wyznawanych poglądów. Wręcz przeciwnie. Samo pojęcie tolerancji domaga się uznania i szacunku, dąży do dialogu poprzez otwarcie się na innych. Występujące różnice są czymś naturalnym i nie zawsze muszą iść w parze z akceptacją, bo

jeżeli coś tolerujemy, to właśnie dlatego, że nie możemy tego zaakceptować, a nie chcemy w sposób ostry się temu sprzeciwić. Tolerancja, dialog międzykulturowy i poszanowanie różnorodności etnicznej mają coraz większe znaczenie w świecie, w którym więzi międzyludzkie są coraz silniejsze²⁸.

Człowiekiem tolerancyjnym jest ten, kto w drugim człowieku dostrzega partnera dialogu, kogoś, z kim może wymienić się poglądami,

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A. Stoiński, *O negatywnej i pozytywnej tolerancji*, [w:] *Wielokulturowość – religia – tolerancja. Stan obecny i wyzwania na przyszłość*, red. K. Jasiński, R. Kordonsky, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 166.

które niekoniecznie muszą być zgodne. Można mieć inne zdanie, jednak w procesie wzajemnej wymiany poglądów nie należy traktować drugiego człowieka jak przeciwnika, lecz jak współtowarzysza, z którym na drodze dialogu wychodzi się poza ogólnie przyjęty schemat na rzecz wzajemnego poznania, zdobycia nowych doświadczeń, zrozumienia i akceptacji wcześniej odtrąconych przekonań.

Pozytywna relacja, która wytwarza się między ludźmi w procesie wzajemnej edukacji, pozawala niwelować granice i odmienność poglądów. Dobre relacje między rozmówcami burzą mur oparty niekiedy na kulturze stereotypów i niechęci wobec drugiego człowieka i jego „inności”. Podjęcie działań i wysiłku dążenia do wspólnego dobra sprawia, że społeczeństwo jest w stanie zaakceptować różnorodność lub przynajmniej przesunąć dotychczasową granicę na rzecz szerzej rozumianej tolerancji. Postawa tolerancji nie żąda od człowieka bezrefleksyjnego podejścia ani biernego przyjmowania poglądów, które w dużej mierze są sprzeczne z zasadami i wartościami, które wyznaje dana jednostka. Tak rozumiana tolerancja jest związana z dialogiem, który tworzy relacje międzyludzkie i pozwala współistnieć w świecie pełnym różnic²⁹.

Postawa tolerancyjna przyczynia się do eliminowania uprzedzeń i stereotypów (czyli takich zachowań, które często prowadzą do powstawania agresji wśród ludzi). Razem z tolerancją powinny współdziałać też takie wartości, jak:

wiedza, otwartość, szerokie kontakty międzyludzkie, doświadczenie nabyte w toku współżycia i współdziałania z ludźmi, głęboka chęć służenia człowiekowi i przekonanie o słuszności tej pomocy. Aby nawiązać kontakt z bliźnim i utrzymać tę więź, należy wyzbyć się lęku przed „innym”, „nowym”, „obcym”. Postawa tolerancyjna uszlachetnia człowieka³⁰.

Żaden człowiek nie jest od początku jednostką tolerancyjną. Może się takim stać dzięki wychowaniu oraz czynnikom, które na niego oddziałują w procesie socjalizacji. Wychowanie tolerancyjnego człowieka

²⁹ *Ibidem*, s. 168-169.

³⁰ I. Rudek, *Od niechęci do akceptacji. O wychowaniu dzieci do tolerancji wobec osób niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007, s. 104.

to zapewnienie dziecku miłości od narodzin (miłość oraz bliski kontakt z dzieckiem mają szczególne znaczenie w początkowym okresie życia, gdy kształtuje się osobowość). Dobór właściwych metod wychowawczych w domu rodzinnym, a następnie w środowisku szkolnym jest rozumiany jako ograniczenie przymusu oraz rzeczowe argumentowanie. Nauczanie dzieci, aby słuchały tego, co mówią inni, chociaż się z tym nie zgadzają, również przyczynia się do kształtowania postawy tolerancji względem drugiego człowieka³¹.

Uczenie tolerancji polega też na konsekwentnym egzekwowaniu określonych praw i zasad, które zostały ustalone. Wskazywanie wzorów godnych naśladowania, jak również spójność słów i czynów w codziennym postępowaniu kształtuje młodego człowieka. Zachęcanie dzieci do wchodzenia w interakcje społeczne z innymi ludźmi, zaznaczanie istotnej roli systemu wartości dla życia społecznego także odgrywa w życiu człowieka istotny element nauczania tolerancji i kształtowania osobowości. Natomiast nauka podejmowania refleksji nad własnym zachowaniem przyczynia się do spojrzenia krytycznego, do wyciągania wniosków z podejmowanych działań, a także do rozwoju umiejętności rozwiązywania problemów³².

PODSUMOWANIE – REFLEKSJE WŁASNE

Przestrzeń hybrydalna stanowi świat wirtualnego chaosu, w którym rzeczywistość realna przeplata się ze światem cyfrowym. To od użytkownika zależy, jak wykreuje siebie w przestrzeni i w jaki sposób będzie korzystał z możliwości nowych technologii. Czy będzie wykorzystywał świat wirtualny jako narzędzie, które stwarza nieograniczone możliwości do rozwoju, zabawy, nauki.

Użytkownicy niekiedy traktują cyberprzestrzeń jako przejście do innej, pozornie lepszej rzeczywistości niż ta realna, która ich otacza. Przykładem jest możliwość wirtualnego podróżowania, dzięki któremu za pomocą kilku kliknięć użytkownik przenosi się w odległe

³¹ J. Bazaniak, *Wychowanie do tolerancji*, „Życie Szkoły” 64, nr 9, 2009, s. 15.

³² *Ibidem*.

miejsca i poznaje obce kultury. Może też pobudzić wyobraźnię, pogłębić wiedzę, zainteresowania. Z drugiej jednak strony świat wirtualny szybko uzależnia, pokazuje ludzi takimi, jakimi chcą być, a nie takimi, jakimi są w rzeczywistości.

Prostota i łatwość korzystania z Internetu przyciąga coraz młodszych użytkowników, zafascynowanych bogatą ofertą nowych mediów, które stwarzają szeroki wachlarz możliwości korzystania z technologii i „zaistnienia w sieci” poprzez fora społecznościowe (Facebook, Twitter, Snapchat, Instagram, YouTube itp.).

Najłatwiej wypromować się poprzez krytykę / poddanie się hejtowi. Mało atrakcyjne i interesujące dla współczesnego użytkownika sieci jest promowanie cech pozytywnych. Coś, co kiedyś stanowiło wartość, współcześnie nabiera innego znaczenia. Można zaobserwować przesunięcie granic tolerancji z tego, co niegdyś było niedopuszczalne, krytykowane, na pewnego rodzaju ciche przyzwolenie i dopuszczenie w świecie wirtualnym.

BIBLIOGRAFIA

- Andrzejewska A., *Komunikowanie się dzieci i młodzieży w przestrzeni internetowej*, [w:] *Człowiek w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Nowy wymiar zagrożeń w świecie realnym i wirtualnym*, red. A. Andrzejewska, J. Bednarek, S. Ćmiel, Wydawnictwo WSGE, Józefów 2013.
- Barlińska J., *Młodzież w Sieci – podłoże zachowań agresywnych i antyspołecznych*, [w:] *Jak reagować na cyberprzemoc? Poradnik dla szkół*, red. Ł. Wojtasik [pdf], <http://www.cmppp.edu.pl/index.php>.
- Bazaniak J., *Wychowanie do tolerancji*, „Życie Szkoły” 64, nr 9, 2009, s. 13-19.
- Bednarek J., *Społeczne kompetencje medialno-informacyjne w kontekście bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, [w:] *Człowiek w obliczu szans cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
- Chałas K., *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*, t. 1, Wydawnictwo Jedność, Lublin–Kielce 2006.
- Garbowski M., *Szkodniki czy „partyzanci” cyberprzestrzeni? Próba typologizacji trolli internetowych*, [w:] *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*, red. J. Dynkowska et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, <https://doi.org/10.18778/8088-665-0.06>.

- Hołówka J., *Granice tolerancji*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 4, 1995, s. 2-3.
- Jabłońska M.R., *Człowiek w cyberprzestrzeni. Wprowadzenie do psychologii Internetu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018.
- Jędraszewski M., *Tolerancja, czyli zatroskanie o prawdę*, „W Drodze”, nr 1, 1993, s. 30.
- Marczuk D., Kucala K., *Wolność słowa w świecie wirtualnym – wartość nadużywana*, [w:] *Zagrożenia cyberprzestrzeni i świata wirtualnego*, red. J. Bednarek, A. Andrzejewska, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
- Morbitzer J., *O istocie medialności młodego pokolenia*, „Neodigmata”, nr 33/34, 2011-2012, s. 132.
- Netspeak, [w:] *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/netspeak>.
- Olczyk A., *Czym jest hejt? Kilka słów o werbalnej nienawiści*, [w:] *Hejterstwo nowa praktyka kulturowa? Geneza, przypadki, diagnozy*, red. J. Dynkowska et al., Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2017, <https://doi.org/10.18778/8088-665-0.03>.
- Ołubiński A., *Aktywność i działanie jako forma edukacji dla samorealizacji czy zniewolenia? W świetle założeń edukacji humanistycznej i krytyczno-emancypacyjnej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2018.
- Prensky M., *Digital Natives, Digital Immigrants*, „On the Horizon”, no. 9(5), 2001, <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>.
- Pszkiewicz A., *Hejterzy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 9, 2014, s. 31.
- Retkiewicz W., *Przestrzenna natura cyberprzestrzeni*, [w:] *Wirtualność jako rzeczywistość*, red. Z. Rykiel, J. Kinal, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014.
- Rudek I., *Od niechęci do akceptacji. O wychowaniu dzieci do tolerancji wobec osób niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Siegień-Matyjewicz A.J., *Tolerancja*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 4, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2007.
- Stoiński A., *O negatywnej i pozytywnej tolerancji*, [w:] *Wielokulturowość – religia – tolerancja. Stan obecny i wyzwania na przyszłość*, red. K. Jasiński, R. Kordon-ski, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2014.
- Sysło M.M., *Rozwój technologii informacyjnej a edukacja – stan, kierunki, wyzwania*, <http://www.ptde.org/file.php/1/Archiwum/XI/2>.
- Tinder G., *Myślenie polityczne. Odwieczne pytania*, przeł. A. Dziurdzik, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1995.

ABSTRACT

Online Hate as a Challenge to Modern Tolerance

The modern world contains two different realities: the real and the virtual, described in the literature as hybrid reality. At present, it can be perceived that the hybrid reality dominates the environment and lifestyle of young people, who are representatives of the generation of digital natives, and thus cannot imagine functioning without modern technologies and multimedia applications. This means that the virtual world is for them a place to acquire knowledge, establish interpersonal relations and find entertainment. In addition to the positive aspects of immersion in the virtual world, young people often encounter negative aspects of being participants in the virtual reality. In particular, inappropriate behaviours of Internet users, such as criticism, anger, blurring of boundaries and the emergence of hate speech. The phenomenon of hate speech poses new challenges to the educators, e.g., counteracting hatred and intolerance in the virtual reality.

Keywords: hatred, tolerance, Internet, digital space, virtual world

Współczesny świat, w którym obecny jest człowiek, tworzą dwie wzajemnie przenikające i uzupełniające się przestrzenie: klasyczna i wirtualna. Ich zróżnicowana funkcjonalnie konfiguracja, umożliwiająca wzajemną dynamiczną koegzystencję i swobodny przepływ przy zachowaniu odmienności oraz względnej niezależności, tworzy rzeczywistość hybrydalną. Ta ostatnia staje się podstawą modyfikacji otaczającej rzeczywistości, łącząc to, co tradycyjne, z elementami umożliwiającymi realizację nowych oczekiwań człowieka.

Rzeczywistość hybrydalna ma charakter dynamiczny, przeobraża dotychczasowe schematy konstruowania, opisywania, analizowania i w konsekwencji transformacji świata. Ekspansywność tych przemian wyprzedziła nie tylko praktykę analiz, lecz także jej konceptualizację. Rzeczywistość hybrydalną należy poznać i zrozumieć, aby można było zainicjować procesy wspomagające rozwój człowieka. Pomimo braku jednoznacznych określeń, którymi można byłoby opisać ten nowo powstały świat połączonych i zespolonych dwóch różnych rzeczywistości, autorzy książki podjęli próbę jego zdefiniowania, a także zrozumienia zachodzących w nim procesów. Książka nie zawiera gotowych wzorów pozwalających odpowiedzieć na pytania: „Jak wykorzystać szanse, które daje powiększony wirtualnie świat?”, „Jak rozwiązać problemy, które generowane są dynamizmami rozwoju, ale i zagrożeń?”. Zawarte w niej teksty autorów reprezentujących różne dyscypliny naukowe pobudzają do refleksji nad możliwościami wykorzystania oraz kontrolowania rzeczywistości hybrydalnej.

Monografia stanowi element wyjściowy do rozważań nad kondycją dzisiejszego człowieka, jego tożsamością oraz obecnością we współczesnych cywilizacji i społeczeństwie. Zawiera wskazówki pozwalające na zaprojektowanie działań edukacyjnych, ale przede wszystkim wychowawczych, które wykreują nową kulturę rzeczywistości hybrydalnej.

<https://akademicka.pl>

